

TANAP'ın Orta Asya ve Avrupa Enerji Pazarlarına Etkisi

Yunus FURUNCU*

ÖZ

Türkiye ve Avrupa ülkeleri gibi yetersiz enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerin ihtiyacı olan enerjiyi makul ve istikrarlı bir şekilde ithal etmeleri ekonomilerinin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Bunu başarmak için bu ülkelerin kendi aralarında ortaklıklar yoluyla yeni enerji projeleri ortaya koydukları anlaşılmaktadır. Ortaklıklar söz konusu olduğunda, enerji kaynağının hem ihraç eden hem ithal eden hem de aracılık yapan ülkeler arasında önemli kazanımlar sağladığı görülmüştür. Bu durumu en güzel özetleyen projelerden biri olarak TANAP karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada tükettiği enerjinin büyük bir bölümünü ithal eden Türkiye ile ihracat gelirlerinin yüzde seksen gibi büyük oranını enerjiden elde eden Azerbaycan'ın ortak oldukları TANAP Projesinin iki ülke, Avrupa ve Orta Asya Devletlerini nasıl etkileyeceği incelenmektedir. Karşılıklı bağımlılık yaklaşımıyla yapılan değerlendirme sonucu Türkiye ve Azerbaycan'ın bu proje ile bölgesel önemlerinin artmakta olduğu görülmüştür. Aynı zamanda çalışmada TANAP'ın Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının dünyaya çıkış kapısı olduğunu bununla birlikte Avrupa'nın artacak enerji ihtiyacını karşılamada Orta Asya ülkelerindeki enerji kaynaklarından yararlanma olasılığının arttığı özellikle Türkiye ile Avrupa pazarındaki Rus doğal gazını dengeleyebileceği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye ve Avrupa, Enerji, Karşılıklı Bağımlılık, TANAP, Azerbaycan
JEL Sınıflandırması: Q4, O13, P18, P47,

The Effect of TANAP on Central Asian and European Energy Markets

ABSTRACT

Countries with insufficient energy resources have begun an effort to obtain a reasonable price and a stable source of energy from imports. Turkey and European countries want to trade energy from uninterrupted and stable sources because their energy sources are inadequate. To achieve this, countries have proposed their own energy projects through partnerships among themselves. In the case of these partnerships, the country with the energy source and the countries which import energy have large common interests.

This paper examines what the TANAP Project will bring to two partner countries; Turkey which imports its consumed energy three-quarters, Azerbaijan providing revenues over eighty percent from energy export, and the Central Asian Republics. At the same time, it will be introduced in order to compensate for the Russian natural gas in Turkey and European markets. The results of the evaluation of this independent approach in this Project reflects the fact that both Turkey and Azerbaijan have increased their roles in the region. At the same time, the Project foresees that the Caspian and Central Asian energy resources will be exit doors for the world and for Europe, which will need more energy in the near future, and which will be more possible to benefit from this Central Asian energy.

Keywords: Turkey and Europe, Energy, Interdependence, TANAP, Azerbaijan
JEL Code: Q4, O13, P18, P47,

* Dr., SETA, yfuruncu@setav.org

GİRİŞ

Enerji, teknolojinin gelişmesi ve insanların teknolojiye daha bağımlı hâle gelmesiyle insan hayatının vazgeçilmezlerinden biri olmuştur. Devletlerin enerji kaynakları yeterli olduğu durumda ekonomilerine olumlu yönde etki etmekte iken yetersiz enerji kaynaklarına sahip olması durumunda ekonomileri olumsuz yönden etkilenmektedir. Enerji kaynaklarına sahip olmak o ülkeyi uluslararası arenada ön plana çıkarmakta ve enerji ihracatından devletlere ekonomik kazanç sağlamaktadır.

Enerji kaynakları yetersiz olan ülkeler ithalat yoluyla elde ettikleri enerjiyi istikrarlı bir kaynaktan ve makul fiyata elde etme çabası içerisinde girmişlerdir. Türkiye ve Avrupa Ülkeleri kendi enerji kaynakları yetersiz durumda olmasından dolayı enerji ticaretini kesintisiz ve istikrarlı kaynaklardan almak istemektedirler. Bunu sağlamak için ülkeler kendi aralarında ortaklıklar yaparak enerji projeleri ortaya koymaktadırlar.

Türkiye, enerji ithal eden Avrupa ve enerji ihraç eden Orta Doğu ve Kafkas ülkeleriyle coğrafi olarak komşudur. Enerji, sürekli ve daha az maliyetle alınması için boru hatlarıyla transfer edilmektedir. Bundan dolayı Türkiye, kaynak ülkeden enerjiyi boru hatlarıyla ithal edecek olan Avrupa gibi enerji kaynakları yetersiz ülkeler için önemli bir kavşaktır. Türkiye bu konumunu kullanarak enerji ihraç eden ülkeler ile TANAP örneğinde olduğu gibi stratejik projeler ortaya koyabilir.

Kaynak ülke ile enerjiyi dışarıdan alan ülkeler arasında oluşturulan TANAP; Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya'da bulunan devletleri ciddi şekilde etkileme potansiyeline sahiptir. Orta Asya'da bulunan özellikle Türkmenistan ve Kazakistan enerji kaynaklarının bu rotayla Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasıyla oluşacak ortaklıklar için önemli bir kazanımı içinde barındırmaktadır. Enerjide kaynak çeşitlendirmesi ve daha uygun fiyatlarla enerjinin transferi olarak ifade edilen avantajlar bu ortaklıkların oluşmasını kolaylaştıracak seçeneklerdir.

Küreselleşmenin etkisiyle devletlerin birbirlerine olan ihtiyaçlarındaki artış sonunda karşılıklı bağımlılık yaklaşımı ön plana çıkmış, ticaret ortaklıkları ve ortak hareket etme eğilimleri artmıştır. Enerji gibi hassas konularda oluşturulan ortaklıklar da tarafların birbirlerine bağımlı olduğu ve bunun sonucunda ortaya çıkan bu durumun karşılıklı olarak menfaatlerinin olduğu bir anlaşmaya eğilmektedir. Enerji ithal eden ile enerji ihraç eden ülkelerin birbirlerine bağımlı oldukları anlaşıldığı gibi bu ülkelerin bu durumu her iki ülkenin de kazançlı çıkacağı bir projeye veya ticaret ortaklığına çevirdikleri görülmektedir. Bunun en iyi örneklerden birisinin TANAP projesi olduğu anlaşılmaktadır.

Türkmenistan ve Kazakistan gibi enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler ile enerji ihtiyacını dışarıdan karşılayan Türkiye ve Avrupa için oluşturulacak yeni enerji projelerini ve süreçlerini hızlandıran bir etkiye TANAP'ın sahip olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmada TANAP projesinin Türkiye başta olmak üzere Avrupa ve Orta Asya enerji pazarlarına nasıl bir katkı sağladığının analizi

yapılmaktadır. Kuramsal çerçevesini karşılıklı bağımlılık yaklaşımının oluşturduğu çalışmamızda enerji ticareti alanında ülkelerin birbirlerine ihtiyacı olduğu ve yeni projelerin yapılmasında karşılıklı bağımlılıkların etkin olduğu ifade edilmiştir.

I. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK YAKLAŞIMI

Karşılıklı bağımlılık kavramı ilk kez 1914 yılında Norman Angell tarafından, ilerleyen dönemde Francis Delaisi (1925) ve Ramsay Muir (1933) tarafından kullanılmıştır. Kavramın Uluslararası İlişkilerde yaygın olarak kullanılmaya başlaması 1970'li yılların başına, Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye öncülüğünde uluslararası ilişkilere açıklama getiren bir yaklaşım haline gelmesi ise 1970'li yılların ikinci yarısına rastlamaktadır (Griffiths vd. 2009: 105-114).

Keohane ve Nye realizm ve liberal gelenek ile değişim örneklerini 1970'lerde yazdıkları kitapta açıklamaya çalışmışlardır. ABD'nin zayıflaması, dışsal şoktaki zarar görülebilme, uluslararası liderlik ve koordinasyonluk stratejisinin parçası olabileceğini ileri sürmüştür. Dünyanın tartıştığı küresel meseleler için işlevsel bir uluslararası politika oluşması kolektif liderlik ile mümkün olduğunu belirtmiştir. 1970'li yılların sonlarına doğru çoğulcu yaklaşım doğrultusunda ön plana çıkan, Keohane ve Nye'in savunduğu karşılıklı bağımlılık yaklaşımının, günümüz olay ve durumların analizini yapmada hâlâ etkili bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Karşılıklı bağımlılık yaklaşımının, uluslararası alanda yaşanan problemlere tek başına cevap vererek, tamamen sağlıklı bir zemin oluşturacağı öne sürülmekle birlikte bazı konularda, yönetsel anlamda çözümü hedefleyen bir yol göstericilik yaparak teorik bir çerçeve çizdiği ifade edilmektedir. Karşılıklı bağımlılık bakış açısı küresel düzeyde yaşanan uluslararası problemlere çözüm üretmede ve işbirliğini sağladığı takdirde kabul göreceği saygınlığının ve öneminin ön plana çıkacağı düşünülmektedir. (Keohane, Nye, 1989: 12).

Artan küreselleşmenin etkisiyle devletlerin birbirlerine olan ihtiyaçlarındaki artış sonunda karşılıklı bağımlılık yaklaşımı da bu dönüşüm sürecinde ön plana çıkmış, varlığını daha yoğun hissettirmiştir. Diğer bir ifadeyle küreselleşme ile farklı ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin artan şekilde yoğunlaşma eğiliminde olduğu ve bu yoğunluk içerisinde de her bir aktörün birbirine karşılıklı bağımlı veya bazılarına göre bir aktörün diğerine bağımlı olacak şekilde geliştiği bir küresel sistem anlaşılmaktadır (Sevim, 2006: 90). Devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin arttığı ve beraber hareket etme ve partner olma durumunun fazlaştığı bir durumda karşılıklı bağımlılık daha çok hissedilmektedir. Bu durum enerji projelerinde kendini fazlasıyla göstermektedir.

Bağımlılık terimi ile bir tarafın tamamen diğer tarafın egemenliğinde olması belirtilirken, karşılıklı bağımlılıkta her iki taraf için de belirli bir maliyet söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla, iki uluslararası aktör arasındaki ilişkilerde karşılıklı bağımlılıktan söz edilebilmesi, iki taraf içinde bir maliyetin söz konusu olmasına ve bu maliyetin tarafların hareket serbestisine sınırlama getirmesine

bağlı olmaktadır. Eğer iki uluslararası aktör arasındaki karşılıklı etkileşim, iki tarafa da sadece çıkar temelli fayda getiriyorsa, bu ilişki karşılıklı bağımlılık yaklaşımı kapsamı dışında kalmaktadır (Keohane ve Nye, 8: 2001). Yani ilişkiler sadece çıkar üzerine kurulmuş ve ilişkinin sonlandırılmasında herhangi bir maliyete katlanma söz konusu değilse orada karşılıklı bağımlılıktan söz etmek mümkün değildir. Örnek olarak uluslararası enerji projeleri bu kategoride değerlendirilebiliriz.

Karşılıklı bağımlılık teorisinin sonucu olarak çıkan hassasiyet (sensitivity) ve etkilenme derecesi (vulnerability) kavramlarının farkını anlamak olayların analizi için önemlidir. Hassasiyet bir devletin diğer bir devlet veya devletlerin politika değişikliğine karşı duyarlı olması durumudur. Bu duyarlılık devletler tarafından alınacak politika tedbirleri ile kolay bir şekilde giderilebilir niteliktedir ve belirli bir maliyete sebep olması da şart değildir (Özdemir, 2008: 13). Oysa etkilenme derecesine (vulnerability), devletlerarası ilişki ve etkileşimin daha kuvvetli olması nedeni ile politika değişimleri sonucunda ciddi bir maliyete maruz kalma durumudur. Etkilenme derecesi ile devletlerin dengeleyici ve giderici politikaları daha zor güdeceği, zarar verme oranı ve maruz kalınan maliyetin çok daha yüksek olduğu bir bağımlılık derecesine işaret edilmektedir (Keohane ve Nye, 1987: 13-15). Bir başka deyişle hassasiyet ve etkilenme derecesi (vulnerability) birbirlerinden etkinin boyutu, maliyeti, politik manevra olanağı, etkiye karşı koyma ve alternatif üretme gücü gibi noktalarda farklılaştığı görülmektedir (Baldwin, 489-492).

Karmaşık karşılıklı bağımlılık ise üç başlık altında toplanmaktadır.

- Aktörler ve toplumlar arası iletişim kanallarının çoğalması
- Uluslararası ilişkilerin gündeminde sabit önem sırasının ortadan kaldırılması,
- Askeri gücün öneminin azaltılması (Keohane ve Nye, 1977: 24-29).

Karmaşık karşılıklı bağımlılığın ilk niteliği, toplumlar arasında bağlantı ve etkileşimi sağlayan kanalların (multiple channels) sayısındaki belirgin artışa dikkat çekmesidir. 20. yüzyılın son çeyreğiyle birlikte, devletlerin resmi ilişkileri ve üst düzey hükümet yetkilileri arasındaki gayri resmi bağlantılar haricinde de toplumlar arasında iletişim kuran kanallar yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu kanallara çok uluslu şirketler, bankalar ve uluslararası sivil toplum kuruluşları gibi hükümet-dışı örgütlenmeler örnek gösterilmektedir. Uluslararası iletişim kanallarındaki bu artış nedeniyle, çok uluslu şirket ve kuruluşların almış oldukları uluslararası kararlar, devletlerin iç politikalarını da birbirine yaklaştırmakta ve iç-dış politika ayrımı ortadan kalkmaktadır

Keohane ve Nye (1976), karmaşık karşılıklı bağımlılığın ikinci belirgin özelliği olarak, uluslararası ilişkiler gündeminin belli bir öncelikler hiyerarşisinden yoksun olmasını (absence of hierarchy among issues) göstermektedir. 1970'lerden itibaren yaşanan gelişmeler neticesinde devletlerin dış politika gündemlerini oluşturan konu ve olaylar çoğalmış ve çeşitlenmiştir. Askeri ve güvenlik temelli konuların dış politika gündeminin tepesinde yer aldığı

dönemler ile karşılaştırıldığında, artık uluslararası politikanın alanı çok daha fazla sayıda konuyu kapsamaktadır. Bu durum, gündem konularını iç ve dış politika meseleleri olarak ayırmayı ve bir hiyerarşi kapsamında ele almayı imkânsız kılmıştır.

Karmaşık karşılıklı bağımlılığın üçüncü ve son niteliği, askeri gücün öneminin ve rolünün geçmişe kıyasla belirgin bir biçimde azaldığı (minor role of military force) varsayımına dayanmaktadır. Buna göre, sanayileşmiş demokratik ülkeler arasında ön plana çıkan karşılıklı bağımlılık durumu, bu devletlerin birbirlerine askeri güç kullanımını da içeren bir saldırıda bulunma ihtimalini yok denecek ölçüde zayıflatmaktadır. Nitekim Keohane ve Nye, 1972’de yayınlanan *Transnationalism* isimli çalışmalarında bu gelişmeye değinmişler ve örnek olarak Fransa’nın, De Gaulle tarafından formüle edilen her yönde savunma (tous azimuts) stratejisini ve Kanada’nın da ABD ile savaşa girmeye yönelik planlarını terk ettiğinin altını çizmişlerdir. Ayrıca, Almanya ve Fransa gibi geçmişleri ihtilaf ve çatışmayla dolu olan iki ülke, artık birbirlerinden tehdit algılamamaktadır. Bu durum, karşılıklı bağımlılığın askeri gücün kullanılma olasılığını ve bu olasılığın devletlerin dış politika gündemlerindeki önemini azalttığını göstermektedir (Keohane ve Nye, 1987: 87).

II. ORTA ASYA VE HAZAR BÖLGELERİNİN DÜNYA ENERJİ KAYNAKLARI İÇİNDEKİ ÖNEMİ

A. Azerbaycan’ın Enerji Piyasaları Açısından Önemi

Azerbaycan 2014 yılı itibariyle dünya rezervinin % 0,4 oranına tekabül eden 7 milyar varil olan petrol ve 1,2 trilyon metre küp ile dünya doğal gazının % 0,6 oranında rezervlere sahip enerji kaynakları açısından önemli konumda bulunmaktadır (BP, 2016: 6-20).

2000’lerin ortalarına kadar doğal gaz üretimi yatay seyreden Azerbaycan, özellikle Şah Deniz I projesinin devreye girmesi ve yeni sahaların açılmasıyla birlikte 2006 yılından itibaren üretim miktarını önemli oranda arttırmıştır. 2013 yılında Azerbaycan’ın doğal gaz üretimi 29,5 milyar metreküpe çıkarak tarihinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Yeni keşfedilen sahalarla birlikte Azerbaycan’ın doğal gaz üretiminin 2030’dan sonra 60 milyar metreküp/yıl seviyesinin üzerine çıkacağı tahmin edilmektedir. Azerbaycan ekonomisinin hızla büyümesi ve milli gelirin yükselişe geçmesiyle birlikte doğal gaz tüketimi de artmaktadır. Ülke içi özellikle elektrik üretiminde doğal gazın giderek daha fazla paya sahip olması, 2006-2008 döneminde yaklaşık 3 katlık bir tüketim artışını da beraberinde getirmiştir. 2012 yılında Azerbaycan’ın doğal gaz tüketimi 19,15 milyar metreküp/ yıl olarak en yüksek seviyeye çıkmıştır (HASEN, 2014: 4-5).

2010 yılında 44,5 milyon tona çıkarak en yüksek seviyeyi gören petrol ihracatı, küresel ekonomik krizin etkisiyle 2010 sonrasında düşüş eğilimine girmiştir. Önümüzdeki yıllarda küresel ekonomideki toparlanmaya ve talep artışına paralel olarak bu rakamların tekrar yükselişe geçmesi beklenmektedir. Azerbaycan, petrol ihracatının büyük bölümünü BTC üzerinden gerçekleştirmektedir. Buna ek olarak Bakü-Supsa, Bakü-Novorossiysk boru

hatları ve Bakü-Batum üzerinden demir yolu ile petrol ihracatı yapmaktadır. Nisan 2014'e kadar 342 milyon ton petrol ihraç etmiş olan Azerbaycan, bunun 242 milyon tonunu BTC, 67 milyon tonunu Bakü-Supsa, 11 milyon tonunu Bakü-Novorossiysk ve 20 milyon tonunu da demir yolu hattı ile dünya piyasalarına ulaştırmıştır (HASEN, 2014: 4-5). Görüldüğü üzere BTC boru hattı Azerbaycan enerji kaynaklarının dünya piyasalarına açılması için kritik öneme sahiptir. Neticede petrol ürünleri, Azerbaycan ihracatının % 86'sını oluşturmaktadır. Bütçe gelirlerinin ise % 50 kadarı petrol ürünlerinden gelmektedir (Laçiner, 2006: 42).

A. Enerji Zengini Kazakistan'ın Dünya Enerji Piyasaları İçin Önemi

Kazakistan petrol ve doğal gaz rezervleri açısından dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır. 2014 yılı itibariyle dünya sıralamasında petrol rezervlerinde 30 milyar varil ile 12. ve doğal gaz rezervlerinde 1,5 trilyon metre küp ile 15. sırada yer almaktadır. Dünyadaki petrol rezervlerinin % 1,8'ine ve doğal gaz rezervlerinin % 0,8'ine sahiptir. Üretim açısından bakıldığında ise 2014 yılı itibariyle dünya sıralamasında petrol için günde 1,70 milyar varil üretimle 18. ve 1,9 trilyon feet küp doğal gaz ile 29. sırada yer almaktadır. Kazakistan'ın dünya petrol üretiminin % 1,9'unu ve doğal gaz üretiminin de % 0,6'sını gerçekleştirdiği görülmektedir (BP, 2016: 6-20). Yeraltındaki kaynakların yeterince üretime dönüştürülmediği anlaşılmaktadır.

Kazak ekonomisi yüksek oranda enerji kaynaklarına bağımlı olduğunu bütçe verilerinden çıkartabiliriz. 2013 ve 2014 yıllarında bütçenin yaklaşık 2/3'ü enerji kaynaklarının ihracatından oluşmaktadır. Kazakistan'ın yıllık toplam ihracatının %80'ini enerji kaynakların elde edildiği görülmektedir (BP, 2016). Bu veriler ışığında enerji kaynaklarının Kazak ekonomisi için can damarı olduğu anlaşılmaktadır.

B. Türkmenistan'ın Doğal Gaz Kaynakları

2017 yılında 17,5 trilyon metreküp ispatlanmış doğal gazın kendi sahasındaki rezerv miktarıyla dördüncü sırada bulunan Türkmenistan, 33,5 trilyon metreküple İran, 32,3 trilyon metreküple Rusya ve 24,3 trilyon metreküple Katar'dan sonra gelmektedir (Bloomberg, 2017)

Türkmenistan sahip olduğu doğal gaz kaynaklarından aktif olarak yararlanan bir ülkedir. Ancak dünya doğal gaz rezervleri açısından 4. sırada olan ülke üretim açısından daha gerilerdedir. Dünya doğal gazın % 9,3 oranı ile 17,5 trilyon metre küp rezervi bulunmaktadır (BP, 2016: 20). Türkmenistan'daki doğal gaz üretimi yıllara göre dalgalı bir seyir izlemiştir. 1989 yılında 81,4 milyar metreküp üretim yapan ülkede daha sonraki yıllarda üretim oldukça düşmüş, 1998 yılında 12 milyar metreküpe kadar gerilemiş ama daha sonraki yıllarda hızlı bir artış gerçekleşerek 2013 yılı itibari ile 62,3 milyar metreküp doğalgaz üretimi gerçekleştirilmiştir

Türkmenistan 2014 senesine kadar 4 ülkeye doğal gaz ihraç ediyordu: Çin, Rusya, İran ve Kazakistan. Çin, Türkmenistan'ın en büyük ihracat pazarı ve 2014 senesinde ülkenin toplam doğal gaz ihracatının %62'si bu pazara yapıldı. Türkmenistan ikinci en büyük ihracat pazarı olan Rusya'ya 2014 senesinde 9

milyar metreküp ihracat yapsa da, Rusya 4 Ocak 2016 itibarıyla Türkmenistan'dan doğal gaz almayı durdurdu. Rusya özellikle batı tarafından yaptırımlara maruz bırakıldıktan sonra kendi doğal gazını satmakta güçlük çekmektedir. Bu durum dolaylı olarak Rusya'nın diğer ülkelerden ithal ettiği doğal gaza olumsuz yansımaktadır. Diğer taraftan, Türkmenistan İran'a yıllık yaklaşık 6,5 milyar metreküp doğal gaz satıyor. Fakat İran da Türkmenistan'dan aldığı doğal gazı azaltmayı planlıyor. Nitekim İran Petrol Bakanı Bijen Namdar Zengene 11 Ağustos 2015 tarihinde yaptığı açıklamada İran'ın artık Türkmenistan doğal gazına ihtiyacının kalmadığını bildirdi. Büyük bir potansiyele sahip olan Türkmenistan'ın dünya pazarına açılması açısından TANAP'ın önemli bir proje olduğu anlaşılmaktadır.

III. AVRUPA'NIN ARTAN ENERJİ İHTİYACI

Sürdürülebilir büyüme hedefini AB 1997 yılında imza altına alınan Amsterdam Antlaşmasıyla belirgin hale getirmiştir. Ekonomik, toplumsal ve kültürel manada ilerlemenin olması ve yaşam kalitesinin korunması maksadıyla sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının önemli öğelerinden birisini de enerji politikaları meydana getirmektedir. AB sürdürülebilir kalkınmayı hayata geçirebilmek maksadıyla aşağıda ifade edilen üç temel politika oluşturmuştur (DTM, 2007: 155):

- Enerji arzının güvenliği,
- Rekabetçi enerji sistemi,
- Çevrenin korunması.

2006 yılında yazılan Avrupa İçin Güvenli, Rekabetçi ve Sürdürülebilir Enerji Politikası adlı Yeşil Kitap ise bilhassa AB'de enerji mevzusunda müşterek bir politika meydana getirilmesine yönelik işbirliğinin zeminini oluşturmak maksadıyla oluşturulmuştur. AB devletlerinin enerji mevzusunda daha fazla ortaklık oluşturarak ve müşterek tavır ortaya koyarak enerji ithal edilen devletlerle daha makul şartlarda anlaşmaya varmayı ön plana çıkarmıştır. (Akdoğan, 2008: 44-45).

Avrupa'nın enerji kaynakları bakımında kıt yer olması ve Rusya'ya yakınlığı Rus doğal gazına olan gereksinimi çoğaltan etkenler içindedir. Avrupa'nın Rus doğal gazına bağımlılık düzeyi bazı AB devletlerinde yüzde 90 oranını aşmaktadır.

Tablo 1: Avrupa'nın Rus Doğal Gazına Bağımlılık Oranı

Ülke	Oran %
Slovakya	98
Kitvanya	92
Polonya	91
Bulgaristan	90
Macaristan	86

Finlandiya	76
Çek Cumhuriyeti	72
Yunanistan	40
Hollanda	34
Almanya	30
İtalya	28
Fransa	17
İngiltere	13

Kaynak: SETA, Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı, 2016: 19
http://file.setav.org/Files/Pdf/20160420121430_turkiyenin-enerjide-merkez-ulke-olma-arayisi-pdf.pdf, Erişim Tarihi: 02.09.2016

Rusya'nın son zamanlardaki tutumundan dolayı Avrupa Birliği farklı alternatifleri değerlendirmektedir. Örnek olarak Irak enerji kaynakları ve Doğu Akdeniz kaynaklarını AB-Türkiye enerji güvenliği bağlamında değerlendirilmelidir. Öncelikle 2030 senesinde yapılan projeksiyonlarda Avrupa'nın 760 milyar metreküp bir gaza ihtiyaç duyacağı varsayılmaktadır. Bu zaman zarfında, Avrupa'nın üretiminin ise 160 milyar metreküpe ineceği hesaplanmaktadır. Avrupa, 2030 senesine ulaştığında aşağı yukarı 600 milyar metreküp gazı Avrupa dışından almak durumunda olacaktır. Bu % 80 dolayında ithalat bağımlılığı olan Avrupa için enerji güvenliği bağlamında son derece önemlidir. Şu an Avrupa'nın gaz talep miktarı Kuzey Avrupa başta olmak üzere Rusya'dan ve Afrika'dan karşılanmaktadır. Özellikle Kuzey Avrupa kaynakları yükselen bir arz miktarı vermemekte; Rusya ve Afrika ise, gelecekteki 20 yıl içinde Avrupa için fazla problemliler yaratabileceği değerlendirilmektedir. Cezayir, Libya ve Nijerya için ise 2030 yılına kadar lineer bir siyasi projeksiyon yapılamamaktadır. En optimist senaryo olması durumunda bile 2030 yılında Avrupa'nın aşağı yukarı 100 milyar metreküp enerjiye daha ihtiyacı olacağı ifade edilmektedir. Bu şekilde bakıldığında Güney Gaz Koridoru Avrupa için önemli olacaktır. Ayrıca GGK, Avrupa açısından Türkiye'ye göre, bir büyüme ve entegrasyon projesi olacağı ön görülmektedir (MÜSİAD, 2014: 140).

Avrupa Birliği, Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar Havzası enerji kaynaklarına ulaşımı güvenli bir şekilde sağlama noktasında Türkiye'yi istikrarlı ve güvenilir bir iş ortağı olarak görmektedir. Bu yüzden Türkiye'nin dâhil olduğu enerji projelerinin gerçekleştirilmesi için siyasi ve iktisadi olarak destek vermektedir. Bu ise taraflar arasında karşılıklı bağımlılığın artmasında büyük bir rol oynamaktadır. Fakat bu bağımlılıkta Türkiye'nin daha etkin bir role sahip olduğu düşünülebilir. Çünkü Avrupa'nın, enerji boru hatlarıyla İran veya Irak'ın enerji kaynaklarını ithal etmesi söz konusu olduğunda, Türkiye'yi bypass eden alternatif güzergâhlar, hem ekonomik olmayacak hem de güzergâh güvenliği bakımından birçok riskleri göze almayı gerektirecektir (Ayhan, 2009: 156). Hazar

ve Orta Asya enerji kaynaklarının da TANAP projesi etkisiyle Avrupa pazarında oluşacak talebi karşılamada güvenilir bir kaynak olabileceği görülmektedir.

IV. TÜRKİYE’NİN ORTA ASYA ÜLKELERİ İLE ENERJİ İLİŞKİLERİ

Enerji tüketiminin karşılanması açısından, geçmiş yıllarda olduğu gibi büyük oranda dışa bağımlı olan Türkiye’de 2011 yılında kullanılan enerjinin yerli üretimle karşılanma oranı %28 olarak gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle, 2011 yılında 90.292 bin TEP (ton eş değer petrol) olarak gerçekleşen toplam enerji ithalatı, toplam enerji arzının %72’sini oluşturmaktadır. Bu oran, petrolde %92 ve doğal gazda ise %98’dir. 2011 yılı itibariyle Türkiye’nin genel enerji dengesi Tablo 2 ‘de verilmektedir.

Tablo 2: Enerji kaynaklarına göre elektrik enerjisi üretimi ve payları

Yıl	Kömür (%)	Sıvı yakıtlar (%)	Doğal gaz (%)	Hidrolik (%)	Yenilenebilir Enerji ve Atıklar (%)	Toplam (GWh)
1990	35,1	6,8	17,7	40,2	0,2	57.543
1995	32,5	6,7	19,2	41,2	0,4	86.247
2000	30,6	7,5	37,0	24,7	0,3	124.922
2005	26,6	3,4	45,3	24,4	0,3	161.956
2010	26,1	1,0	46,5	24,5	1,9	211.208
2011	28,8	0,4	45,4	22,8	2,6	229.395
2012	28,4	0,7	43,6	24,2	3,1	239.497
2013	26,6	0,7	43,8	24,7	4,2	240.154
2014	30,2	0,9	47,9	16,1	4,9	251.963
2015	29,1	0,9	37,9	25,6	6,5	261.783
2016	33,7	0,7	32,5	24,5	8,6	274.408

Kaynak: TEİAŞ

Yıllar itibariyle elektrik enerjisi arzında kaynakların miktarları ve payları Tablo 2’de görülmektedir. 1990 yılında kömür % 35, doğal gaz yaklaşık 18 paya sahiptir. Türkiye’de 1998 yılında artmaya başlayan doğal gaz 2000 yılında % 37, 2010 yılında ise % 46,5’e kadar tırmanmıştır. Kömürün miktarı artış gösterse de oran olarak % 30 civarında gezinmektedir. Hidrolik miktarı olarak artsa da oran olarak 1990 yılında yüzde 40’tan 2016 yılında yaklaşık % 25 civarında olduğu görülmektedir. Sıvı yakıtın hızla düşmekte olduğu görülen tabloda yenilenebilir enerji kaynaklarının istisnasız her sene hem oransal hem de miktar olarak arttığı anlaşılmaktadır. Türkiye ekonomisinin son onbeş senede yapmış olduğu büyümeyi enerji alanında da yaptığı belirtilmektedir. 2000 yılında yaklaşık 125.000 GWh (Gigawatt saat) olan elektrik üretimi 2016 yılında iki kattan daha fazla artarak yaklaşık 275.000 GWh’e ulaştığı tablodan çıkartılmaktadır. Doğal gazın hala çok önemli bir enerji kaynağı olduğu ve Türkiye’nin elektrik üretiminin üçte birinin bu kaynaktan temin edildiği görülmektedir.

Tablo 3: Türkiye'nin Enerji İthalatında Dünya Sıralaması

Kaynak	İthalat Miktarı	Dünyadaki Sıralaması
Doğal Gaz	45 Milyar m ³	5
Petrol	35 Milyon Ton	13
Kömür	30 Milyon Ton	8
Petro Kok	4 Milyon Ton	4

Kaynak: MMO, Ocak 2015 İtibariyle Türkiye'nin Enerji Görünümü Raporu, 30.05.2015

Türkiye'nin fosil yakıtlarda dünyanın önde gelen ithalatçılarından biri olduğu ortaya çıkmaktadır. Tükettiği enerjinin yaklaşık dörtte üçünü dışarıdan ithal eden Türkiye, enerjide dışa bağımlılığın en yüksek olduğu birkaç ülke arasında yer almaktadır.

Türkiye 49 milyar m³ doğal gaz tüketmiş bunun yaklaşık 0,5 milyar m³'ünü kendi kaynaklarından üretmiştir. Türkiye, 2013 yılında Rusya'dan %57, İran'dan %20, Azerbaycan ve Cezayir'den yaklaşık %10-8, Nijerya'dan %2 oranında doğal gaz ithal etmiştir (IEA, 2015). 2016 yılında ise Azerbaycan'ın oranı yaklaşık yüzde 14'e kadar çıkmıştır. TANAP ile birlikte Azerbaycan'ın bu oranı hızla yükseleceği görülmektedir.

Tablo 4: 2005-2016 Yılları Doğal Gaz İthalat Miktarları (Milyon Sm³)

	Rusya	İran	Azerbaycan	Cezayir	Nijerya	Diğer *	Toplam
2005	17,524	4,248	0	3,786	1,013	0	26,571
2006	19,316	5,594	0	4,132	1,1	79	30,221
2007	22,762	6,054	1,258	4,205	1,396	167	35,842
2008	23,159	4,113	4,58	4,148	1,017	333	37,35
2009	19,473	5,252	4,96	4,487	903	781	35,856
2010	17,576	7,765	4,521	3,906	1,189	3,079	38,036
2011	25,406	8,19	3,806	4,156	1,248	1,069	43,874
2012	26,491	8,215	3,354	4,076	1,322	2,464	45,922
2013	26,212	8,73	4,245	3,917	1,274	892	45,269
2014	26,975	8,932	6,074	4,179	1,414	1,689	49,262
2015	26,783	7,826	6,169	3,916	1,240	2,493	48,427
2016	24,740	7,705	6,480	4,193	1,120	1,962	46,200

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı,
<http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FEnerji%20ve%20Tabii%20Kaynaklar%20G%C3%B6r%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCm%C3%BC%2FSayf%2015.pdf>

Türkmenistan, Kazakistan gibi doğal gazını Avrupa piyasasına satabilmek için GAZPROM'un hâlihazırda yapılmış hatlarına güvenmek durumunda kalmıştır. Fakat bu hatların teknoloji ve kapasite açısından yenilenmesi gerekmektedir. Ayrıca hatlar Kazakistan ile Rusya rotasını takip etmektedir. Eski Sovyetlerden kalma sistem, Türkmenistan'ı doğal gaz ihracatında Rusya'ya önemli anlamda bağımlı duruma getirmektedir (Erol, 2010: 453). Uzun zaman zarfında Türkmenistan, doğal gazını Türkiye'ye ve Türkiye vasıtasıyla Avrupa pazarına göndermeyi düşünmektedir (Arı ve Pirinççi, 2010: 311).

Türkiye enerji talebinden dolayı, Azerbaycan ise enerji kaynaklarını ihraç talebinden dolayı proje öncesinde Rusya'ya bağlanmış durumda idiler. Bu proje ile bu bağımlılık hayati boyutta olmasa da bir miktar azalmıştır. Enerji kaynakları bakımından zengin olan Türkmenistan ve Kazakistan da projenin gerçekleşmesiyle birlikte bölge ülkeleri arasında gerçekleşebilecek bir sonraki projelere daha olumlu bakmaya başlamışlardır (Laçiner, 2006: 60).

2014 yılında Türkiye kullandığı petrolün % 8'ini Kazakistan'dan ithal etmiştir. Kazakistan'ın petrolününün bir bölümünü BTC hattı üzerinden dünya piyasalarına ulaştırmasından dolayı Türkiye'ye olan bağımlılığı açık bir şekilde görülmektedir. Çünkü Kazakistan ihracatının büyük bir oranının enerji kaynaklarına bağımlı olduğu göz önüne alınırsa, Kazakistan'ın petrol satışında Türkiye'ye, Türkiye'nin ise Kazakistan'a olan bağımlılığı ortadadır. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde pazarlık gücünün Türkiye'nin lehine, hassasiyet ve etkilene bilirliğin ise Kazakistan'ın aleyhinde geliştiği sonucuna varılmaktadır. Çünkü Kazak petrolü Türkiye üzerinden dünya piyasalarına açılmaktadır. Kazakistan ve Türkiye şimdikinden daha fazla ekonomik ve enerji ilişkilerini geliştirme imkânına ve potansiyeline sahip ülkeler olup, enerji ticareti alanında yapılacak yeni anlaşmalar her iki ülke için de önem arz etmektedir (Furuncu, 2016:198).

V. TANAP

TANAP, Türkiye ve Avrupa'nın doğal gaz arzına, Azerbaycan Şah Deniz-2 sahası ve ilave kaynaklardan doğal gaz tedarikiyle büyük katkı sağlayacaktır. TANAP projesinin dolaylı olarak Türkiye ekonomisine sağlayacağı katkılardan biride ithal edilen doğalgazda gerçekleşecek indirimdir. TANAP ile gerçekleştirilecek olan ek 6 milyar metreküp doğalgaz ithalatı sayesinde Türkiye'nin toplam ithal ettiği doğalgazın bin metreküpünde ortalama 38-57 dolar arasında bir indirim elde edeceği beklenmektedir. Bu indirim, Türkiye'ye 2018 yılından itibaren toplamda yıllık 1,8-3,3 milyar dolarlık ek indirim sağlayacaktır. 2045 yılına kadar sağlanacak olan toplam indirimin ise 94,8 milyar dolara ulaşması beklenmektedir (Hasanov, 2014: 126).

12 milyar dolara tamamlanması tahmin edilen TANAP projesinde Türk firmalar malzeme tedariki ve inşaat aşamasında yer alarak yaklaşık olarak 5-6 milyar dolar civarında gelir elde etmesi beklenmektedir. Yerli firmaların elde edeceği gelir hem bölgenin kalkınmasına hem de bölge halkının istihdamına önemli katkı sağlayacaktır (Hasanov, 2014: 125).

A. TANAP Projesinin Bölgesel Etkileri

TANAP, Türkiye ve Azerbaycan iş birliği ve girişimiyle gerçekleştirilen ülkelerarası bir gaz ihraç projesi olup, Türkiye'nin stratejik konumunu güçlendireceği görülmektedir. SOCAR'ın en stratejik yatırımlarından biri olan bu proje, Türkiye'nin dünya coğrafyasındaki konumuna büyük avantaj sağlayarak, Hazar'dan çıkarılan gazın Avrupa'ya nakili temel bir değişiklik oluşturacaktır (BOTAŞ, 2012: 7).

Türkiye TANAP'a yaklaşık %30 oranında Boru Hatları ile Petrol Taşıma AŞ (BOTAŞ) ile ortaktır. Birinci aşamada 16 milyar metreküp ve son aşamasında 31 milyar metreküp doğal gaz taşınması planlanan TANAP ile elde edilecek gelirden Türkiye %30 oranında doğrudan gelir elde edecektir. Ancak TANAP ile Türkiye'nin gelir elde etmesinde önemli bir açmazı bulunmaktadır. Türkiye hem TANAP'a %30 oranında ortaktır hem de TANAP'ta taşınacak olan doğal gazın üretildiği Şahdeniz doğal gaz sahasına %19 oranında ortaktır. Gazın satışında veya taşınmasında yapılacak herhangi bir indirimin veya zammın Türkiye için hem olumlu hem de olumsuz etkileri olacaktır. Bu durum Türkiye'nin indirim isteme hakkını zorlaştırmaktadır. Türkiye Gürcistan sınırından girip, Eskişehir'e ulaşacak bin metreküp doğal gaz için TANAP'a 85 dolar, Trakya'ya kadar taşınacak doğal gaz için ise 110 Dolar taşıma ücreti ödeyecektir. Avrupa'ya taşınacak olan doğal gazın taşınması için alınacak olan fiyat henüz belli olmamıştır. Ancak TANAP 2026 yılında tam kapasite ile çalışma hedefini tutturup yıllık 31 milyar metreküp gaz taşıyabildiği takdirde Türkiye'nin 2045 yılına kadar 17 milyar dolar civarında doğrudan gelir elde etmesi beklenmektedir.

Türkiye, dünya enerji kaynaklarının büyük çoğunluğunun olduğu bir coğrafyada enerji arz ve talep edilen ülkeler içerisinde enerjinin nakil edilmesinde stratejik bir durumdadır. Bilhassa son zamanlarda Azerbaycan doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa pazarına götüreceği TANAP ve diğer projeler Türkiye'nin stratejik değerinin ön planda olmasına neden olmuştur. OECD devletleri içinde en fazla enerji tüketim artış miktarlarından birine sahip olan Türkiye'nin fazla oranda enerji alanında yurtdışına bağlı olması durumu güvenliği bağlamından önemlidir. Bu durum da duyarlı bir coğrafyada bulunan Türkiye için enerji arzı sektöre uğramamalıdır. Bundan dolayı hem Türkiye Petrolleri hem de diğer enerji şirketleri Türkiye'nin konumunu güçlendirecek projelere ortak olma, enerjinin devamı ve uluslararası kaynakların kullanılması için çalışmaktadır (TPAO, 2015: 34).

Sovyet Birliği dağılmadan önce bölgedeki enerji kaynaklarının üretim ve dağıtım kaynaklarının tamamı Rusya'nın elinde bulunuyordu. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte Rusya elindeki bu gücü kaybetmiştir. Enerji kaynaklarının elinden çıkmasına rağmen Rusya dağıtım kaynaklarının elinden çıkmaması adına stratejiler izlemiş, bu çerçevede Azerbaycan'da üretilen enerji kaynaklarının Rusya üzerinden geçen boru hatları ile uluslararası pazarlara ulaşmasını istemiştir. Böylece bölge ülkeleri üzerinde siyasi nüfuz elde etmek ve onların Avrupa ve

ABD ile ilişkilerini geliştirip kendi ekseninden uzaklaşmalarına engel olmak istemiştir (Özkan, 2010: 30).

TANAP Azerbaycan'da bulunan Şahdeniz Faz 2 (ŞD Faz 2) içerisinde bulunan doğal gazın Türkiye'den Avrupa'ya nakil taşınmasını öngörmektedir. Güney Gaz Koridoru'nun temelini ifade eden TANAP'ın ilk aşamada senelik 16 milyar m³ doğal gazla işletmeye alınması, gazın 6 milyar m³'lük kısmının Türkiye iç piyasası satışı, 10 milyar m³'lük kısmının ise Avrupa piyasalarına gönderileceği düşünülmektedir. 2020'de senelik 16 milyar m³ yapılaca olan kapasitenin, 2023'te 23 milyar m³, 2026'da ise 31 milyar m³ düzeyine kadar ulaşması amaçlanmaktadır (Rzayeva, 2015: 5).

TANAP'ın en büyük önemi ilk aşamada taşıyacağı doğal gaz miktarından ziyade Hazar ve Orta Doğu kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması için oluşturacağı güzergâh olmasıdır. TANAP Azerbaycan gazının yanında Türkmenistan, İran, Irak, İsrail ve diğer bölge ülkelerinin doğal gaz kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasına talip olan bir projedir ve bu çerçevede taraf olan ülkelerle görüşmeler sürmektedir. TANAP'ın gerçekleşmesiyle bölge ülkelerinin Rusya'dan bağımsız olarak uluslararası piyasalar değerinde enerji kaynaklarını satabilmesi gerçekleştirebilecek birçok projeye ilham kaynağı olacaktır. Bu durumun farkında olan ve TANAP'ı destekleyen Avrupa enerji tedarikinde Rusya'nın dışındaki alternatiflere daha sıcak bakmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun enerjiden sorumlu üyesi Oettinger yaptığı "Gazprom'a ayrıcalık tanımak önceliklerim arasında değil" şeklindeki açıklama Avrupa'nın Rusya'ya olan bakışını ifade etmektedir. Rusya'yı devre dışı bırakarak gerçekleşecek olan TANAP projesi Avrupa'nın enerji güvenliği adına önem taşımaktadır (IEA, 2008).

Azerbaycan'dan başlayan Türkiye'de Türkgözü'nden giriş yapan 56 inçlik hattın, Avrupa'ya varış yeri ise Yunanistan sınırları olacaktır. TANAP için ifade edilen dört aşamadan ilki 2018'de ilk gaz akışı ile sağlanacaktır. 2020'de yıllık 16 milyar metreküplük kapasiteye, 2023'te 23 milyar metreküp, 2026'da ise 31 milyar metreküp miktarına kadar varması amaçlanmaktadır. Türkiye Ulusal İletim Hattı'nın batı tarafına gaz vererek batı bölgesi arz güvenliğini artıracak olan TANAP, Türkiye ve Avrupa için belirlenmiş doğal gazı temin ederken, Azerbaycan'ın elide bulunan doğal gaz kaynaklarının farklı piyasalara varması gibi büyük kazançları da gerçekleştirmektedir. (BOTAŞ, 2015, TANAP Projesi). Bununla birlikte enerji kaynaklarına sahip ülkelere yakın olmasıyla elde ettiği jeostratejik konumunu uzun yıllar iyi değerlendiremeyen Türkiye, TANAP ile birlikte bölgesel enerji merkezi olma yolunda önemli bir adım atmış bulunmaktadır.

TANAP projesinin dolaylı olarak Türkiye ekonomisine sağlayacağı katkılardan biride ithal edilen doğal gazda gerçekleşecek indirimdir. TANAP ile gerçekleştirilecek olan ek 6 milyar metreküp doğal gaz ithalatı sayesinde Türkiye'nin toplam ithal ettiği doğal gazın bin metreküpünde ortalama 38-57 Dolar arasında bir indirim elde edeceği beklenmektedir. Bu indirim Türkiye'ye

2018 yılından itibaren toplamda yıllık 1,8-3,3 milyar dolarlık ek indirim sağlayacaktır. 2045 yılına kadar sağlanacak olan toplam indirimin ise 94,8 milyar dolara ulaşması beklenmektedir (Hasanov, 2014: 126).

B. Orta Asya Enerji Kaynaklarının Türkiye ve Avrupa'ya Transferi

Türkiye'nin kanıtlanmış petrol ve doğal gaz rezervlerinin dörtte üçünün bulunduğu ülkeler ile, Avrupa'da bulunan tüketici piyasaları arasında jeo-stratejik bir önemi bulunmaktadır. Doğal köprü durumu Türkiye için enerji güvenliği alanında fırsatlar sunmakta, sorumluluklar vermektedir. Norveç, Rusya ve Cezayir'den sonra doğal gaz alanında Avrupa'nın dördüncü ana geçiş güzergahı olma amacını taşıyan Türkiye, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney çizgilerinde, üretici ve tüketici devletler birbirine bağlayan güvenilir ülke rolünü almalı ve etkin bir enerji terminali olma yönünde ilerlemelidir. Geniş Hazar Havzası ve Orta Doğu'nun fosil kaynaklarının Türkiye'den Avrupa pazarına güvenilir ve sürekli biçiminde taşınmasının hedeflenmektedir (Dış İlişkiler Bakanlığı, 2016).

Türkiye, Ceyhan'ın bir enerji terminali olması için alt yapı, kapasite artırımı ve yeni projelerin hayata geçirilmesi gibi çalışmalar yapmaktadır. Ancak Ceyhan'ı bir enerji terminaline dönüştürmek için önemli stratejik hamlelerin yapılması gerekmektedir (Açıkel, 2011: 26). Ayrıca bu terminale ulaşan boru hatlarının geldiği ülkelerdeki istikrar, Ceyhan'ın bir enerji terminali olmasının kaderini tayin edecek önemli bir etkidir (Uslubaş, 2009: 24). 2012 yılı itibariyle dünya petrol arzının %6 ile %7'sinin Türkiye'den geçmesi ve Ceyhan'ın Doğu Akdeniz'in en büyük enerji dağıtım merkezi ile petrol satış terminali olması ön görülmektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2009: 6). Bu gelişmeler, dünyanın ekonomik merkezleri ile enerji kaynakları arasındaki Türkiye'nin önemli bir transit yolu olması tezini gerçekleştirmekte ve bu doğrultuda hızla artan stratejik önemini doğrulamaktadır (Bilginoğlu, 2007: 459).

Türkiye, yakın zamanda Doğu-Batı Enerji Koridoru olmasının yanında Kuzey Güney Enerji Koridoru olmaya da adaydır. Bu yolla ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık ortaya çıkacaktır. Türkiye'nin enerji ihtiyacı ve güvenliği garanti altına alınmış olacaktır (MÜSİAD, 2006: 21). Ayrıca AB ile kurulacak enerji işbirliği, tam üyelik sürecinde Türkiye'nin konumunu güçlendirecektir (Bayraç, 2010: 27). Böylece Türkiye bölgede önemli bir enerji aktörü olacaktır.

Gaz krizlerini AB doğrultusunda bakmak gerekirse krizler Rusya'nın bir enerji ortağı olarak güvenilirliği ve Moskova'nın enerji gücünü siyasi bir araç olarak ortaya koyma istediği şeklinde işaretlerin arttığı görülmektedir (Belkin, 2008: 5). Rusya ile Ukrayna arasında 2005 yılının sonu 2006 yılının başında ortaya çıkan transit problemi Avrupa'nın enerji güvenliği için bir problemin varlığını göstermektedir ve Rusya'nın enerji tehdidi Ukrayna'ya karşı dostluğu artmıştır. Gaz tedarikinde meydana gelen bu problem AB'nin enerji tüketimini garanti altına almasına ve Rusya harici enerji kaynakları aramaya yöneltmiştir (Glebov, 2009: 340). Bu durumda en güvenilir transit ülke konumunda olan Türkiye, birçok bölgesel ve ulusal projelerde aktif rol almaya başlamıştır. Böylece Türkiye'nin enerji bağımlılığının ulusal güvenliği olumsuz etkilemesinin önüne

geçilmiştir. Türkiye'nin alternatif tedarikçi olma stratejisi ile AB'nin tek bir kaynağa bağlı olmaktan kurtulma stratejisi ortak paralellik arz etmekte bu da Türkiye için enerji koridoru projesinin önemini oluşturmaktadır.

Türkiye, Orta Asya Devletleri adı verilen tarihsel bağların kuvvetli olduğu, Müslüman nüfusun çoğunluğu oluşturduğu Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan gibi ülkeler ile kültürel ortak noktalara sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, Soğuk Savaş sonrasında şekillenen dünya düzeninde, bölgesinde liderlik arzularını gerçekleştirmesine aracılık edecek jeopolitik güce, gerekli kültürel ve politik araçlara ve stratejik öneme sahip olduğu söylenebilir. Jeopolitik gücüne katkı yapacak jeoekonomik ve demografik etkenler açısından da Türkiye önem arz etmektedir. Serbest piyasa ekonomisinin uzun yıllardır varlığı, dünya ekonomisi ile yakın ve artan ilişki düzeyi, küresel ekonomik oluşumlarda yer alması gibi özellikleri ile eski doğu bloğu ülkeleri açısından ekonomik rol ve model ülke olma potansiyeli vardır. Türkiye aynı zamanda AB'nin Avrasya'ya geçişi ve bölgenin ekonomik ve siyasi istikrarı içinde kilit ülke kabul edilmektedir (Balkır, 2001: 213). Bu durum Türkiye'nin enerji projelerindeki önemini artırmakta ve uluslararası ortaklıkların meydana gelmesinde Türkiye'nin etkisini gözler önüne sermektedir.

Avrupa'ya enerji götüren transit boru hatlarının geçtiği Gürcistan-Ukrayna gibi ülkelerle yaşadığı sorunlar, bu ülkenin güvenli bir tedarikçi olup olmadığının sorgulamasına yol açmış ve AB'nin tedarikçileri çeşitlendirerek tek bir kaynağa bağımlılıktan kurtulma stratejisini benimsemesine yol açmıştır. AB, Rusya'yı enerjiyi bir tür silah olarak kullanan ülke konumunda görmekte, aynı zamanda imkânlarının üzerinde doğal gaz satışı yapmayı arzulayan ancak gelecekte talep edilen gaz miktarını karşılayabilecek gerekli altyapı yatırımlarını yeterince yapmadığını düşünmektedir (Barysch, 2008: 175).

Hazar bölgesine olan konumu ve enerji ihtiyacını güvenli ve kesintisiz bir şekilde karşılamak isteyen Avrupa ülkeleri için en önemli geçiş coğrafyasında yer alan bir özelliğe sahiptir. Özellikle Hazar Havzası'nın enerji kaynaklarının Avrupa'ya iletilmesinde, Doğu-Batı transit ülke olma özelliğine sahiptir. Türkiye elinde bulunan boru hatlarıyla birlikte, birçok yeni projenin içinde de yer almıştır. Bu projelerin hayata geçirilmesiyle Türkiye, yakın bir zamanda Doğu-Batı Enerji Koridoru olması ile birlikte, Kuzey-Güney Enerji Koridoru olmayı da hedeflemekte, böylece AB ülkelerini enerji probleminden kurtaracak kilit ülke durumuna gelmektedir. Sonuç olarak, AB ile oluşturulacak enerji ortaklığının, tam üyelik boyutunda Türkiye'nin konumunu çok fazla büyütecektir. (Bayraç, 2009: 135).

Türkiye, enerji de yenedünya düzeninin kurulması çabalarının yoğunluk kazandığı geçiş döneminde önemli avantajları elde ettiği kadar ciddi problemlerle de karşılaşmak durumundadır. Enerji transferi yapan bir devletten, Enerji Hub'ı olmak isteyen Türkiye'nin, avantajlarının ve eksiklerinin farkına vararak ve bunları göz önünde bulundurarak hareket sahasını ve politikalarını belirlemesi gerekmektedir (Ediger, 2011: 43).

SONUÇ

Devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin fazlaştığı ve beraber hareket etme ve partner olma durumunun arttığı bir durumda karşılıklı bağımlılık daha çok hissedildiği görülmektedir. Bu durum enerji projelerinde kendini fazlasıyla göstermek özellikle TANAP projesi bu duruma örnek gösterilmektedir. Kazan kazan prensibinin hakim olduğu TANAP'ın ortaklarına önemli avantajlar sunduğu anlaşılmaktadır.

Karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde bulunan Türkiye ve Azerbaycan hem ekonomi hem de enerji alanında birbirlerini etkileyebilmektedirler. Bu noktada ilişkinin hangi devlet için daha önemli olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Karşısındaki ülkeye gereksinimi az olan taraf pazarlık gücünü de elinde bulunduran taraf olmaktadır. Bu durumda gereksinimi fazla olan taraf, ilişkilerini daha hassas bir şekilde devam ettirmektedir. Pazarlık gücü, hassasiyet ve etkilenebilirlik karşılıklı bağımlılık ilişkisinde belirleyici rol oynamaktadır. Örneğin bugün Türkiye kullandığı doğal gazın % 9'unu Azerbaycan'dan ithal etmektedir. Azerbaycan'ın doğal gaz ihracatında Türkiye'nin payı ise % 60 civarında bulunmaktadır. Bu oran TANAP projesinin tamamlanmasıyla artacaktır. Doğal gaz alım-satım yüzdelerinden çıkan sonuç, Azerbaycan'ın doğal gaz satışında Türkiye'ye bağımlılığının, Türkiye'nin Azerbaycan'a olan bağımlılığının çok üstünde olduğudur. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde pazarlık gücünün Türkiye'nin lehine, hassasiyet ve etkilenebilirliğin ise Azerbaycan'ın aleyhinde geliştiği sonucuna varılmaktadır.

Türkiye-Azerbaycan için enerji alanındaki ortaklıklar ülkelerin menfaatine olduğu sonucuna ulaşılan TANAP projesindeki ortaklığın sonucu olarak Orta Asya Devletlerinin enerji kaynakları için yeni bir rota ortaya çıkmış özellikle bu rotanın etkin olarak kullanılması Türkiye, Avrupa ve Orta Asya Devletleri için hem ülkelerin ekonomileri hem de enerji pazarları için olumlu katkı yapacağı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Açikel, A. E. (2011) Katar-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı Mümkün mü?, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011110_orsam.katar.tr.pdf Erişim Tarihi: 11.04.2018
- Akdoğan, Ö. (2008) Rusya'nın Enerji Politikasının Avrupa Birliği Eneji Güvenliğine Etkisi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Arı, T. Pirinççi, F. (2010) 11 Eylül'ün Gölgesinde Orta Asya'ya Yönelik Amerikan Politikası, Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine, Tayyar Arı, (Der.), MKM Yayıncılık, Bursa
- Ayhan, V. (2009), Avrupa'nın Enerji Arz Güvenliğinde Türkiye: Petrol, Doğal gaz ve Entegrasyon, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(20), s.155-178. Balkır, 2001: 213
- Baldwin, D. A. (1997) The Concept of Security, *Review of International Studies*, 23 (1), s. 5–26
- Balkır, C. (2001) **International Relations: From Europe To Central Asia, Turkey Since 1970 Politics, Economics And Society**, Debbie Lovatt (Ed.) New York: Palgrave, 2001.
- Barysch, K. (2008) Pipeline Politics And Power, The Future Of EU-Russia Energy Relations, London: Center For European Reform (CER)
- Bayraç, H. N. (2009) Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma, *ESOGÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1)

- Belkin, P. (2008) The European Union's Energy Security Challenges, CRS Report for Congress, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33636.pdf> Erişim Tarihi: 19.04.2016
- Bilginoğlu, M. A. (2007), **Dünya Enerji Piyasalarındaki Gelişme Eğilimleri ve Türkiye'nin Enerji Politikası Stratejisi**, Türkiye'nin Jeoekonomisi ve Jeopolitikası: Türkiye Geleceğin Neresinde?, Doğan, Nejat, Kula, Ferit, vd., (Der.), Nobel Yayınları, Ankara, s.445-471.
- Bloomberg (2017) Dünyada en fazla doğalgaz rezervi İran'da, <http://www.bloomberght.com/enerji/haber/2025390-dunyada-en-fazla-dogalgaz-rezervi-iranda>, Erişim Tarihi:02.03.2017
- BOTAŞ (2013) 2012 Yılı Sektör Raporu, Ankara, http://www.botas.gov.tr/docs/raporlar/tur/sectorap_2012.pdf
- BOTAŞ (2012) 2012 Yılı Sektör Raporu, Ankara, http://www.botas.gov.tr/docs/raporlar/tur/sectorap_2012.pdf Erişim Tarihi:05.03.2017
- BOTAŞ (2015) TANAP Projesi, <http://www.botas-ahk.gov.tr/tr/proje/tanap-projesi.aspx>
- BP (2016) Statistical Review of World Energy, <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf> Erişim Tarihi: 11.02.2018
- Dışişleri Bakanlığı (2009) Türkiye'nin Enerji Stratejisi, [http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/EnerjiPolitikasi/T%C3%BCrkiye'nin%20Enerji%20Stratejisi%20\(Ocak%202009\).pdf](http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/EnerjiPolitikasi/T%C3%BCrkiye'nin%20Enerji%20Stratejisi%20(Ocak%202009).pdf), Erişim Tarihi: 07.04.2018
- Dışişleri Bakanlığı (2016) Türkiyenin Enerji Profili ve Stratejisi, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa, Erişim Tarihi: 28.03.2018
- Ediger, V. Ş. (2011) Enerjide Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, Ankara, *Türkiye Bilimler Akademisi*,
- Erol, M. S. (2010), **İran'ın Orta Asya Politikası, Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine**, Tayyar Arı, (Der.), MKM Yayıncılık, Bursa.
- Furuncu, Y. (2016) Karşılıklı Bağımlılık Ekseninde Enerji Bağımlılığı Ve Güvenlik İlişkisi: Türkiye Örneği, Doktora Tezi, Düzce Üniversitesi
- Glebov, S. (2009) The EU's Policies Toward the Ukraine, der. Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş Coşkun, Neighborhood Challenge: The European Union and Its Neighbors, Universal Publishers, 329-351
- Griffiths, M. Roach, S. C. Solomon, M. S. (2009) **Fifty Key Thinkers in International Relations**, Oxon, Routledge
- Hasanov, M. (2014) *Some Remarks of Economic Benefits of TANAP for Turkey*, Caspian Report, 126.
- HASEN (Hazar Strateji Enstitüsü Enerji ve Ekonomi Araştırmaları Merkezi) (2014) Azerbaycan Enerji Görünümü, http://www.hazar.org/UserFiles/yayinlar/raporlar/24_10_2014_Azerbaycan_Enerji/AZERBAIJAN_1_pdf Erişim Tarihi: 11.03.2018
- IEA (2008) Open Questions for Caspian Natural Gas Supply to Europe, *Perspectives on Caspian Oil and Gas Development*, International Energy Agency Working Paper Series
- Keohane, O. R., Nye, J. (1989) **Power and Interdependence**, Harper Collins Publishers, Preface to Second Edition
- Keohane, O.R., Nye, J. S. (2001) **Power and Interdependence**, 3. baskı, New York, Addison Wesley Longman,
- Keohane, O.R., Nye,J.S (1987) Review: Power and Interdependence revisited, International Organization, 41 (4)
- Keohane, O.R., Nye,J.S. (1977); **Power and Interdependence: World Politics in Transition**, Brown Company,Boston.
- Laçiner S. (2006) Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji Siyaset İlişkisi, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), 1 (1)
- MÜSİAD (2006), Türkiye'nin Enerji Ekonomisi ve Petrolün Geleceği, İbrahim Öztürk ve Sohbet Karpuz (ed.) Araştırma Raporlar:49, İstanbul.

- MÜSİAD (2014) Cari Açığa Karşı Kobi'ler ve Tarım 2014 Türkiye Ekonomisi Raporu, Araştırma Raporları: 92, İstanbul
- Özdemir, H. (2008) Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme, *A.Ü.S.B.F. Dergisi*, C. 63, S. 3
- Özkan, G. (2010) "Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği", *Akademik Bakış*, Cilt 4, No:7, Kış 2010, s. 17-40.
- Rzayeva G., (2015) The Outlook for Azerbaijani Gas Supplies to Europe: Challenges and Perspectives, OIES Research Associate
- Sevim, H. (2006) Uluslararası İlişkilerde Küreselleşme Olgusu ve Ulus-Devlet Kavramını Yeniden Düşünmek, *Uluslararası İlişkiler*, 3 (9)
- TPAO (2015) 2013 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu, <http://www.tpao.gov.tr/tp5/docs/rapor/2013-YILI-HAM-PETROL-VE-DOGALGAZ-SEKTOR-RAPORU.pdf> Erişim Tarihi: 15.09.2015
- Uslubaş, F. (2009) Küresel Enerji Jeopolitiği ve Türkiye, *Jeopolitik*, İstanbul, 8 (65). 18-29.

SUMMARY

Countries with insufficient energy resources have begun into an effort to obtain a reasonable price and a stable source of energy from imports. Turkey and the European countries want to trade energy from uninterrupted and stable sources because their energy sources are inadequate. To achieve this, the countries proposed their own energy projects through partnerships among themselves. In the case of partnerships, the country with the energy source and the countries which import energy have large common interests.

With the impact of globalization, state interdependence has increased, bringing to the forefront trade partnerships an increasing tendency to act jointly. Due to partnerships in sensitive issues such as energy, the parties are dependent on each other. The resulting situation becomes an agreement on the basis of mutual benefits. As it is understood that energy importing countries and energy exporting countries are dependent on each other, it can be seen that these countries turn this situation into a project or trade partnership that both countries will gain. The best example of this can be seen in the TANAP project.

Turkey's dependence on Russia and Iran, which imports natural gas, is very clear. This situation will decrease with Turkey being one of the major partners in energy projects and using Turkey as an energy hub. as a result interdependence will increased. In recent years, natural gas imports from Azerbaijan and the TANAP Project under construction are expected to make a positive contribution to this situation.

The European Union view Turkey as a stable and reliable business partner at a point where it can secure access to energy resources such as the Middle East, Central Asia and the Caspian Basin. Therefore, it provides political and economic support for the realization of energy projects in which Turkey is involved. This plays a major role in increasing interdependence among the parties. However, it can be considered that Turkey has a more effective role in this dependency. That is because Europe is importing the energy sources of Iran or Iraq with energy pipelines. As a result, alternative routes bypassing Turkey will not be economical and will require many risks in terms of route safety. Caspian and Central Asian

energy sources have also seemed reliable source of energy in the European market due to the TANAP project.

Turkey has strong cultural ties with Turkmenistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Azerbaijan, There is a majority of Muslim population and are called the Central Asian States. In this respect, after Cold War, it can be said that Turkey has the necessary cultural and political tools and strategic importance and geopolitical power to mediate the achievement of its leadership. Turkey is also important in terms of the geoeconomic and demographic factors that its will contribute to geopolitical power. Turkey is also considered as a key country to transition of from EU to Eurasia and for economic and political stability of the region. This situation increases the importance of Turkey in energy projects and shows Turkey effect in the formation of international partnerships.

TANAP is both economically and politically beneficial for its partners. it is understood that new energy projects and processes have an accelerating effect for Turkey and Europe, which meet energy needs from outside, with Turkmenistan and Kazakhstan. In the study of the theoretical framework of the interdependence approach is stated that countries in the field of energy trade require each other making interdependence active in the construction of new projects.